

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

HACI BEKTAŞ VELÎ

Araştırma Dergisi
Research Quarterly

Yaz
Summer 2005/34

SARI SALTUK VE SALTUKLULAR

Veli SALTİK

ÖZET

Bu çalışmada Hz. Ali'nin ve oğlu Hüseyin'in soyundan gelen Saltuklular hakkında bilgi verilmektedir. Ali soyu, Emevi ve Abbasi baskıları sonucu, önce Horasan, Deylemistan ve Gilan'a; daha sonra Türk yurduna göç etmiştir. Yazıda Sarı Saltuk ve Saltuklular'ın bu tarihsel süreç içerisindeki durumu değerlendirilmiştir. Ek olarak bugün Anadolu topraklarında yaşayan Saltuklular hakkında da bilgi verilmiştir.

ABSTRACT

Information is given about Saltuks who are from Hz. Ali and his son Hüseyin family in this study. Members of Ali family first migrated, as a result of Emevi and Abbasi oppressions, to Horasan, Deylemistan and Gilan; and then to the Turkish area. In the writing, the situation of Sarı Saltuk and Saltuks in this historical process is evaluated. In addition, data about the Saltuks who live in Anatolia today is provided.

Anahtar Kelimeler: Saltuklular, Sarı Saltuk, Hz. Ali, Hacı Bektaş Veli.

Key Words: Saltuks, Sarı Saltuk, Hz. Ali, Hacı Bektaş Veli

Saltuklular, kökenleri itibarıyla Hz. Ali'nin oğlu İmam Hüseyin'in soyundan geldikleri için Arap'tır. Ancak, 1000 yıl önce Türkleşerek Anadolu'ya gelmişlerdir.

Nasıl Türkleştiler? Anadolu'ya nasıl geldiler? Aşağıda bu tarihsel sürecin kısa bir özetini sunuyoruz:

Kerbela katliamından sonra Seyyit ve Şeriflerin¹ büyük çoğunluğu Horasan bölgesine göç etti. Burada Emevilere karşı güçlü bir muhalefet oluşturular. Hz. Ali'nin amcası Abbas'ın soyundan gelen Abbasilerle Ebu Müslim'in öncülüğünde ayaklanarak 750 yılında Horasandan Şam'a yürüyüp, Emevi Devleti'ni yıktılar. İktidar Abbasilerin eline geçti.

Kısa bir süre sonra bölge halkları arasında çok sevilen Ali soyu ile Abbasilerin arası da açıldı. Emevilerin Ali soyuna uyguladığı zulüm, bu kez Abbasilerce uygulanmaya başlandı. Horasan bölgesinde Abbasilere karşı bir dizi isyanlar çıktı. Uzun uğraşlardan sonra isyanlar bastırılıp, Horasan bölgesinde egemenlik sağlanınca, Seyyit ve Şeriflerin büyük çoğunluğu Gilan, Deylemistan² ve Türkistan'a göç ettiler.

Hz. Ali'nin torunlarından İmam Hasan Asker ve onun tek oğlu olan İmam Mehdi, Abbasiler tarafından ortadan kaldırılınca, onun soyu devam etmediği için, İmamlık (Baş Pirlük) makamı, İmam Taki'nin ikinci oğlu Seyyit Musa Araç'a geçti. Seyyit Musa Araç da öldüğü için, onun Horasan Nişabur'da bulunan oğlu Seyyit

Muhammet, 874 yılında *Baş Pir* olarak ilan edildi. Nişabur Dergâhı'nda Baş Pirlük, Seyyit Muhammet'ten sonra sırasıyla Seyyit Yahya, Seyyit Cafer, Seyyit Hüseyin, Seyyit Ubeydullah, Seyyit Muhammet'le devam etti.

Seyyit Ubeydullah'ın ikinci oğlu Seyyit Abdulgani, takriben 1000 yılında Buhara'ya göç etti. Buhara, bu tarihlerde önemli bir kültür merkeziydi. *Ağu İçenlerin* atası, ünlü trigonometri bilgini *Ebul Vefa*, burada amcası ile birlikte bir üniversite kurmuştu. Birçok Türkmen beyi ve Seyyit, bu okulda okumuştur. Daha sonra Ahmet Yesevi de bu okulda okudu.

Seyyit Abdulgani ve oğulları Muhammet Buhari ile Abdulaziz, burada Türkmen boyu olan Çepniler ve Selçuklular arasında çalışmalar yaptılar. Çepniler, Alevi İslâm'ı seçince bu kardeşleri *Pir* (Dede) kabul ettiler. Muhammed Buhari, 1030 yılında vefat etti. Onun oğlu Ebul Kasım Saltuk'a amcası Abdulaziz baktı. Seyyit Abdulaziz, bu sıralarda Selçuklu ailesinin danışmentliğini ve şehzadelerin öğretmenliğini yapıyordu.

Selçuklu İmparatoru Tuğrul Bey öldükten sonra Selçuklu tahtına yeğeni Alp Arslan geçti. Alp Arslan uzun süre taht kavgaları ile uğraştı. Onun Şafi veziri *Nizam-ül Mülk*,³ Alp Arslan'a bir öğütte bulundu: *Türkmen boylarını kendi yanına çekmek istiyorsan, onların çok sevdikleri Dedelerden birkaçını ordularına komutan yap.*

Alp Arslan bu öğüde uyararak, Seyyit Ebul Kasım Saltuk, Seyyit Muhammet Mengücek Gazi, Seyyit Ahmet Danişmend Gazi ve Türkmen boy beyi Artuk Şah'ı ordularının başına komutan yaptı. 1071 Yılında Malazgirt'te Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'i büyük bir bozguna uğrattı. Sultan Alp Arslan, bu büyük zaferi, Türkmenler arasında mezhep farkı gözetmeksizin kurduğu birliğe borçludur.

Zaferden sonra Alp Arslan, Doğu Anadolu Bölgesi'ni Ebul Kasım Saltuk'a *ikta* olarak verdi.

Erzurum Saltuklu Beyliği

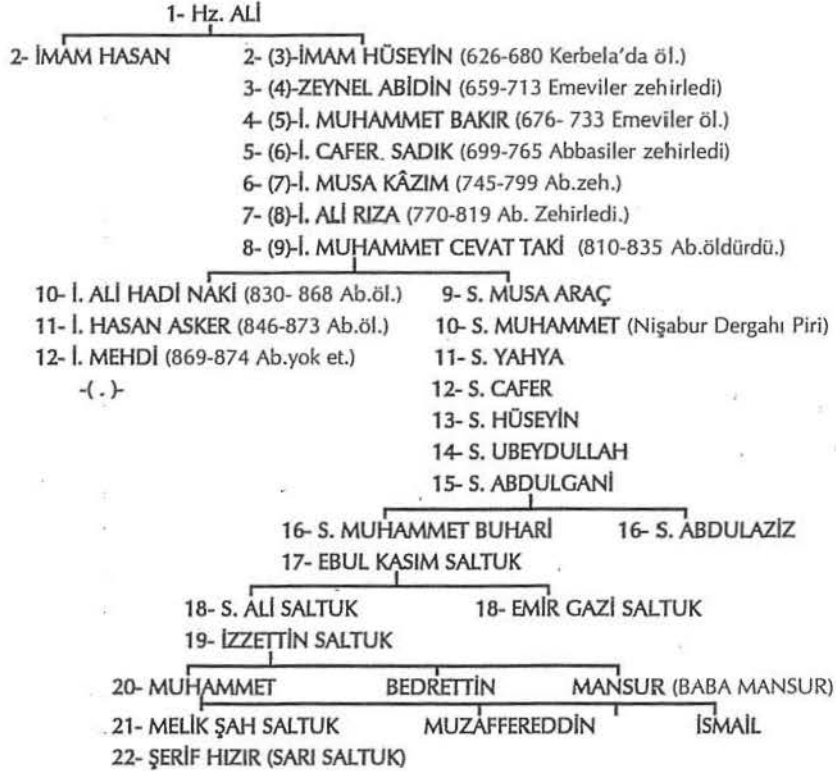
Saltuklu Beyliği, 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliğidir. Erzurum başkent olmak üzere Kars, Gümüşhane, Bayburt, Tercan, İspir, Oltu, Mecingert, Koçmaz gibi kent ve kaleleri de içine almaktaydı. Beylik, adını Ebul Kasım Saltuk'tan aldı. Ebul Kasım Saltuk'tan (1072-1102) sonra oğlu Ali (1102-1124); sonra Ali'nin kardeşi Gazi (1124-1132); sonra Ali'nin oğlu İzzettin (1132-1168); sonra İzzettin'in oğlu Muhammet (1168-1185); sonra onun oğlu Melik Şah (1185-1202) beyliğin başına geçtiler.

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Rüknettin Süleyman Şah, 1202 yılında Melik Şah Saltuk'u öldürüp, Saltuklu Beyliği'ni ortadan kaldırdı. Kardeşi Tuğrul Şah'ı Erzurum'a vali olarak atadı (Saltuklu Beyliği'ni *Alevi Türkmen Tarihi ve Saltuklular* adlı kitabımda genişçe anlatıyorum.)

Şerif Hızır (Sarı Saltuk)

Sarı Saltuk'un asıl adı Şerif Hızır'dır. Saltukoğulları beyi Melik Şah Saltuk'un tek oğludur. Babası öldürüldüğü zaman, Şerif Hızır henüz üç veya dört yaşındaydı. Amcası Seyyit İsmail (*Abdal Seyyit*), Şerif'i yanına alarak, o sıralarda Mecingert (*Mazgirt*) Sancak Beyi olan, İzzettin Saltuk'un oğlu Mansur Saltuk'un yanına geldi. Mansur Saltuk, 1203 yılında Erzurum valisi Tuğrul Şah tarafından görevden alınınca, Mazgirt'in Muhundu köyüne yerleşti. O bölgede çok sevilip sayıldığı için *Baba Mansur* sanıyla anıldı. Onun soyu da *Baba Mansurlar* diye anıldılar. Şöbek, Lödek, Pülümür, Erzincan ve Varto'ya dek yayıldılar. Seyyit İsmail Saltuk (*Abdal Seyyit*), oradan Hozat'ın Ağveren köyüne göç etti.

Sarı Saltuk'un Soy Ağacı

Şerif Hızır, ilk öğrenimini Çemişkezek'te yaptı. Çemişkezek, o tarihlerde doğunun gelişmiş kentlerinden biriydi. Harput-Kemaliye-Divriği hattından geçen İpek Yolu üstündeydi. Daha sonra Türkmenistan'a gitti. Hoca Ahmet Yesevi'nin üniversitesinde okudu. Lokman Perende'nin öğrencisi oldu. Hacı Bektaş Veli, Doğan Ata, Hasan Gazi, Muzaferreddin Muhammet, Ağu İçen (*Seyyit Temiz*) gibi çağının en ünlü Erenleri ile eğitim gördü. Cengiz Han'ın 1221 yılında Türkmenistan ve Horasan'ı ele geçirmesinden sonra, Nişabur Dergâhı'nın son piri Seyyit İlyas, Hacı Bektaş Veli ve birçok Seyyitle birlikte Azerbaycan'a geçti. Bir süre Hoy Kenti'nde Abdal Musa'nın dedesi Seyyit Haydar Gazi'nin misafiri oldu. Daha sonra Dersim'e döndü.

Sarı Saltuk, bilge kişiliği ile çok ün yaptı. Ondan sonra gelen oğul ve torunları da onun izinden yürüdüler. Yüz yıllarca konuşuldular. II. Bayezid Edirne'de görevli iken, özel araştırmacılar görevlendirdi. Bu araştırmacılar yedi yıl boyunca Rumlular'da Anadolu'nun değişik yörelerinde Sarı Saltuk'la ilgili bilgi ve söylenceleri topladılar. Ebul Hayr Rumi, bu söylenceleri kaleme aldı. Sonunda hâlen Topkapı Sarayı'nda bulunan 3 ciltlik el yazması *Saltuknâme* yazıldı.

Moğollar, Türkmenistan ve Horasan'ı ele geçirince, Anadolu'ya ikinci dalga Türkmen göçü oldu. Yeni gelen Türkmenler ile yerleşik Kürtler, Ermeniler ve Rumlar arasında büyük sürtüşmeler oldu. Türkmenler, Güneyde Şafî Eyyûbiler, Batıda Sünni Selçuklular, Doğuda Budist Moğollar arasında sıkıştırıldılar. Üçlü kıskaç arasında kalan göçebe Türkmenler, Anadolu Selçuklularına isyan ettiler. İsyanı Ali soyundan gelen Türkleşmiş Erenler yönettiler. İsyanın görünmeyen lideri, Nişabur Dergâhı'nın son temsilcisi *Pir İlyas* idi. Pir İlyas, 1231 yılında Amasya'ya göç edip, Çatköy (İlyasköy)'e yerleşmişti.

Ayaklanan Türkmenler, Samsat, Adıyaman, Kahta bölgelerini ele geçirdikten sonra Malatya üzerine yürüdüler. Malatya Valisi Muzaferreddin, Türkmenlere karşı Kürt aşireti Germiyalıları kullandı. Türkmenler Malatya'yı düşürdükten sonra Maraş ve Sivas üzerine yürüdüler. Sonra Tokat ve Amasya üzerine yürüdüler.

Selçuklu Sultanı II. Gıyasettin Keyhüsrev, Pir İlyas'ın üzerine bir ordu gönderip, onu ve üç oğlunu astı. Türkmen ordusu büyük pirini kurtarmakta gecikmişti. Türkmenler Amasya Kalesi'ni ele geçirip, Selçuklu komutanı Armağan Şah'ı ve ilerilenlerini aynı yerde astılar. Selçuklu başkenti Konya üzerine yürüdüler. Selçuklu Sultanı Bizanslılardan yardım istedi. Bizanslılar, 40.000 kişilik zırhlı ordu gönderdiler. Birleşik ordu 1240 yazında Kırşehir Malya Ovası'nda Türkmenleri

yendi. Hacı Bektaş Veli'nin kardeşi Menteş, Baba İshak ve daha birçok Türkmen beyi ve seyyit öldürüldü. Büyük bir insan avı başladı. Birçok Alevi eren kurtulup bir süre izini kaybettirdi. Sarı Saltuk; Hacı Bektaş Veli, Karaca Ahmet, Ağu İcen, Kara Donlu Can Baba, Seyyit Ali, Seyyit Çoban, Seyyit Samut, Seyyit Ahmet Faki, Seyyit Hasan Gazi (*Abdal Musa'nın babası*), Seyyit Doğan Ata, Seyyit Mahmut Hayrani gibi Alevi erenlerini Divriği-Kemaliye-Çemişkezek üzerinden Dersim'e götürdü. Bu Gazi Erenler altı yedi yıl Dersim'de saklandılar. Orada yaptıkları bir kurultayda, Seyyit İlyas'ın kuzeni Hacı Bektaş Veli'yi *Baş Piriğe* getirdiler.

Bu sıralarda Moğol orduları Sivas yakınlarına dek ilerledi. Prof. Faruk Sümer'in belirttiği gibi: "Anadolu Selçuklu ordusu, kendilerinden sayıca daha az olan Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusuna 1243 yılında Sivas'ın doğusundaki Köseadağı önünde utanç verici bir şekilde yenildi."⁴

Selçuklu Sultanı Ankara Kalesi'ne kaçtı. Yapılan anlaşmayla Moğollara ağır vergi ödemeye mahkûm oldu. II. Gıyasettin Keyhüsrev, 1246 yılında ölünce oğulları arasında taht kavgaları başladı.

Saklanan Türkmen Beyleri ve dedeler, açığa çıkmaya başladılar. Sarı Saltuk, iki oğlu İbrahim ile İsmail'i Hacı Bektaş Veli ve diğer dedelere refakatçi olarak verip İç Anadolu'ya gönderdi. Hacı Bektaş Veli gelip bir Çepni köyü olan Sulucakarahöyük'e yerleşti. Burada bir dergâh kurdu. Böylece *Nişabur Dergâh*'nın yerini Hacı Bektaş Veli Dergâhı aldı. Anadolu Erenleri peş peşe gelip ona bağlılıklarını bildirdiler.

Şerif Hızır'ın büyük pirlere gönderdiği oğulları İbrahim ve İsmail Anadolu'da kaldılar. Büyük oğlu Seyyit İbrahim, Taptuk Emre'nin dergâhına gitti. Sonra Konya'ya geldi. Selçuklu sarayına girdi. II. Alaattin'in veziri oldu.

1252 yılında Moğol İmparatoru Mengü Kağan, Selçuklu şehzadelerle veya temsilcileri ile görüşmek isteyince; IV. Rüknettin Kılıç Arslan, kendi adına veziri Şemsettin Baba Tuğra ile Çalış'ı; II. İzzettin Keykavus, kendi adına vezirleri Seyfettin Turumtay ile Sucaettin Reis'i; II. Alaaddin Keykubat da, veziri Sarı Saltuk (doğrusu Sarı Saltuk'un oğlu Seyyit İbrahim'dir) ile yola çıkmıştı.

Tarihçi Aksarayı, "II. Alaaddin Keykubat, Kıpçak iline doğru hareket edince, kardeşi IV. Kılıç Arslan (Alaaddin bu seyahatinde Moğol hanları nezdinde başarılı olursa, iktidar elimizden gider.) düşüncesiyle, arkasından casus gönderip, onu zehirletti." diye yazmaktadır.

Ord. Prof. Z. V. Togan, "Sarı Saltuk, 1253 yılında Anadolu Selçuklu Şehzadesi II. Alaaddin Keykubat'ın takib ettiği yolla ve muhtemelen onunla birlikte Azerbaycan ve Derbent yoluyla aşağı Volga'ndaki Moğollar'ın Batı Ordası'na, oradan da Hanbalık ve Karakurum'a kadar gitmiş, sonra dönüp gelerek Kırım tarafında ve Dobruca da irşadla meşgul olup, gaza ile geçinmiştir." demektedir.⁵

Togan, iki kardeş Saltuk'u aynı Saltuk sanıyor. II. Alaaddin Keykubat ile Karakurum'a giden Saltuk, İbrahim Saltuk'tur. Dönüşte Kırım'a gitmedi. Kırım'a giden kardeşi İsmail Saltuk'tur. İbrahim Saltuk, yine Konya, Aksaray Yöresi'nde kaldı. 1200'lerin sonlarında Bor'da vefat etti. Bor'daki Saltuk Baba Türbesi ona aittir. Mücerret olduğu için onun nesli devam etmedi. Saltuknâme'nin bir suretinin de bulunduğu Halil Nuri Yurdakul Kütüphanesi ile Saltuk Baba Türbesi Bor'da aynı cadde üzerindedir.

Sarı Saltuk (Şerif Hızır), Hacı Bektaş Veli ve diğer pirleri iki kez ziyaret etti. Saltuknâme'de bu ziyaret şöyle anlatılır:

Sultan Şerif (Sarı Saltuk), bir gün Fakih Ahmet'e vardı. Fakih, Şerif'i görünce ayağa kalktı. Ona saygılar gösterdi, ağırladı. Rum ülkesinde bulunan erenleri çağırıp getirdi. Rum ülkesindeki erenler gelip, oturdular. Hacı Bektaş, bunlara helva pişirdi. Hamd olsun, deyip, Sarı Saltuk'tan velilik göstermesini istediler. Şerif, ellerini yere vurdu. Ulu Tanrı'nın gücünden, Hz. Muhammed'in övücünden, erenlerin himmetinden tatlı bir su ortaya çıktı. İçip şâd oldular. Şerif'e dualar ettiler.

Ahmet, Şerif'e dedi ki:

- Server! Siz Mahmud-i Hayran-i'ye ve Mevlana Celal'e de varın, dediniz. Onları çağırdık, gelmediler.

Şerif:

- Niçin gelmediler?

Ahmet:

-Biri âşıktır, biri hayrandır, onun için akıl meclisinde ceme gelmediler.

Şerif, birkaç gün sonra izin isteyip, Mevlana'ya gitti. Bir süre orada kaldıktan sonra, Mahmud-i Hayran-i'ye vardı. Mahmut onu görünce akli başına geldi. Şerifle sohbet etti. Şerif, Mahmut'tan tövbe eli alıp, dört terekli tacı, dört yar için Mahmut'a giydirdi. Mahmut Hayran-i, Anadolu Selçukluları ile bağ kurup mezhep değiştirerek kadı oldu. Şerif Hızır'a söz verdiği halde yine döndü(V. Saltık).

Yıllar sonra Sarı Saltuk'un bir daha Hacı Bektaş Veli'ye gittiğini görüyoruz:

Şerif, Malatıyyavi Sultanla varıp, Battal Gazi oğlu Ali'yi ziyaret ettiler. Oradan varıp, Zeynel Abidin Ocağı'nı ziyaret ettiler. Oradan Sarı Saltuk, Malatya'ya gitti.

Seyyit Gazi Sultan'ın yurtlarını ve evini ziyaret etti. Atalarının ruhuna dua etti. Sonra da dönüp Kırşehir'e geldi. O kentteki velilerle buluştu. Fakih Ahmet ölmüştü. Onun kabrini ziyaret etti. Hacı Bektaş, Ahi Evren, Seyyit Yusuf Kaşgari, Üryan Baba, Doğan Ata ve nice Erenler gelip Sultan Sarı Saltuk'la söyleştiler.⁶

Rumeli Saltukluları

Sarı Saltuk'un diğer oğlu Seyyit İsmail Saltuk, kâh Mahmut Hayrani'nin yanında kâh Hacı Bektaş Veli'nin yanında kaldı. Ona ilişkin Saltuknâme'de şunlar anlatılır: Hacı Bektaş Veli, Doğan Ata, Muhmut Hayrani ve Sarı Saltuk, birlikte bir toplantı yaparlar. Seyyit Muhmut Hayrani ona, Caryar adına kisvet giydirir, kılıç kuşandırır ve: *Var yürü gazada ol, sana fatih andandur*, diyerek Sarı Saltuk'u Herce-ne (Amasya) taraflarına gazaya gönderir. Ancak Selçuklu veziri Affan'ın iftiralari sonucu Sultan Alaaddin Sarı Saltuk'u ülkesinden sürer.

Z. V. Togan'ın belirttiğine göre; Horasan, Azerbaycan ve Anadolu'dan Kırım Altın Ordu Devleti hanı Berke Han ve Şehzade Nogay'ın ülkesine *Gazi Erenler* gittiler. Erdebil Dergâhı Piri Seyyit Safaaddin, kendi talipleri ile birlikte Kıpçak ve Kırım'a gidip, irşatta bulundu. Anadolu'dan Sarı Saltuk da 1263 yılında 12.000 çadır (hane) Türkmen ailesiyle (Bunların çoğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Çepnilerdi.) gidip Kırım'a yerleşti ve Müslümanlığın yayılması için çalıştı. Aynı yılda (1263), Berke ile Nogay'ın ordusu, Hulagü'nün ordusunu Kafkasya'daki Terek Irmağı üzerinde bu Gazi Erenler'in sayesinde mağlup ettiler.⁷

Velayetnâme'de Sarı Saltuk (Doğrusu oğlu Seyyit İsmail'dir.) için şunlar söylenir:

Hacı Bektaş Veli bir gün Arafat Dağı'ndaki çilehânededen çıkıp şimdiki *Zemzem Pınarı* denen pınarın yanına geldi. Pınarın yanında bir çoban koyunlarını otlatıyordu. Hünkâr çobanın sırtını sıvazlayarak:

- Adın ne, diye sordu.

Çoban:

- Adım Sarı Saltuk'tur, ne emredersiniz, deyince, Hünkâr:

- Haydi seni Rum ülkesine saldık, dedi.

Sarı Saltuk o anda erenlerin mertebesine ulaşır:

- Ya Erenler, koyunları ne yapayım, der.

Hünkâr:

-Sahipleri gelene dek onlar buradan ayrılmaz. Sen eğlenme, iki bir deme, biz sana kılavuzuz, seninleyiz, sıkıntıda yoldaşınız, der ve Sarı Saltuk'a bir yayla yedi

ok verip, Ulu Abdal ile Küçük Abdal adlı iki dervişi ona yoldaş olarak verir. Sarı Saltuk oradan deniz kıyısına gelir. Seccadeyi denizin üzerine serip, dervişlerin birini sağına, birini soluna oturtur.

- Ey Erenler'in seccadesi yürü, der.

Seccade doğruca Gürcistan'a yürür. Dervişler ona:

- Ya erenler, niye Rumeli'ye doğru yürütmedin? diye sorunca o da:

- Seccadeyi Erenler yürütüyor, yanıtını verir.

Kıyıya çıkınca, o sırada orada avlanmakta olan Gürcü Kralı Görlüş, bu erenleri görünce şaşırır, ayaklarına kapanır. Sarı Saltuk onları imana çağırıp Müslüman yapar. Bir zaman sonra Sarı Saltuk dervişleri ile birlikte oradan ayrılır. Tekrar seccadeye otururlar ve Rum ülkesine doğru yola çıkarlar. Kalıgra Kalesi'ne gelirler. Kalıgra Kalesi, Lazoğullarından bir beye aittir. Orada bir ejderha peyda olmuş. Bu ejderha yüzünden kale halkı orayı terk etmiş. Abdalları kapıyı dolanırlarken o, kalenin bedenine tırmanır. Ejderha ile savaşıyor. Yedi başlı ejderhanın her başına bir ok saplar. Ejderha can havliyle Sarı Saltuk'un beline sarılır. Sarı Saltuk sıkışır. Hızır'ı çağırır. O sırada Hızır, Kızılca Halvet'te Hünkârla sohbet ediyormuş.

Hünkâr:

- Hızır'ım, Sarı Saltuk'u ejderha bunaltdı. Belindeki kılıcı unuttu. Tez yetiş, kılıcını hatırlat, der.

Hızır bir nefeste Kalıgra Kalesi'ne varır. Sarı Saltuk'a:

- Ey gerçek eren! Yanındaki kılıcı çekip başını kessene! der.

Sarı Saltuk ona:

- Hızır'ım, Erenler hakkı için kılıcım hatırımdan çıkmıştı. Yoksa sana zahmet edip çağırmazdım, der.

Tahta kılıcını çekip ejderhanın başını keser. Hızır, vedalaşıp ayrılır Dervişleri ön kapıyı dolaşıp geldiklerinde yerde ejderhanın koparılmış yedi başını görürler.

Sarı Saltuk geri dönerken yolda gördüğü bir çobanla kale komutanına ve halkına haber gönderir, canavarı öldürdük, kaleye dönebilirsiniz, diye.⁸

Rum Pontuslular, 1259 yılında Haynüb (Sinop) ve yöresini ele geçirdiler. Seyyit İsmail Saltuk, bir grup gazi erenle birlikte Sinop'u gönüllü kurtarmaya gitti. Bu gazi erenler, Amasya ve Sinop Yöresi'ni kurtardılar. Ancak Saltuknâme'de *İftiracı Affan Vezir* diye bahsedilen, Selçuklu veziri Muhittin Pervane (1262-1277), IV. Kılıç Arslan aracılığı ile Seyyit İsmail Saltuk ve adamlarını o bölgeden uzaklaştırıp, oraya oğlunu vali olarak atadı. İsmail Saltuk da Bizans'tan yer isteyip, Gazi Erenleri ve 12.000 hane Çepni ile birlikte Deliorman Bölgesi'ne yerleşti. Sonra Kırım'a

geçti. Altınordu hanı Nogay ile birlikte 1281 yılında Kırım'dan Dobruca'ya geçip, Tuna boylarını aldılar. İsmail Saltuk, Dobruca Bölgesi'ne yerleşti. 1297 yılında Dobruca'daki İsakça Kenti'nde vefat etti. Mezarı İsakça yakınlarındaki Babadağ'dadır.

Gagavuz Türklerinin kökenini araştıran Tedeuz Kowolski, *Gagavuzlar, üst üste üç Türk tabakasından meydana geldiler. Bunlardan biri, kuzeyden gelen Türk topluluklarının kalıntısıdır. Diğerleri Osmanlılardan önce Sarı Saltuk'un Anadolu'dan getirdiği, Türklerdir. Üçüncü tabaka ise Türkleşmiş tabakalardır. Gagavuz Türkleri, Sarı Saltuk'u Baba olarak anmakta ve büyük saygı ile söz etmektedirler. Onların yaşadıkları bölgede Sarı Saltuk'a ait bir ziyaret bulun-maktadır, diyor.*⁹

Dr. Maria Batça, *taht kavgası nedeniyle birbirlerine düşen II. Gıyasettin Keyhüsrev'in çocuklarından biri, Bizans İmparatoru 8. Michel'den kendisi ve de çevresi için yer istemiş, imparator da Dobruca Bölgesi'ni onlara vermiştir. Bir çok Türk ailesi, bir önceki Sultan İzzettin'in akrabası olan Sarı Saltuk Dede komutasında İznik'ten Üsküdar'a, oradan da 1264 yılında Dobruca'ya vardılar. Türklerin yanında Romenler de onun mezarını ziyaret edip hep beraber dua etmişler. Sarı Saltuk Baba her iki dine aittir demektedir.*¹⁰

Romanyalı Aurel Decei *13. yüzyılda Anadolu'da Selçuklu Türklerinin Dobruca'ya önemli bir göçleri ve kolonileşmeleri olmuş ve bunun sonucunda yüzyıllar boyu, aşağı Danube Bölgesi'nde bugüne kadar Gacali ismiyle yaşamışlar. 1484'te Silyo ve Seteteo Albay'a yaptığı geziler sırasında Sultan II. Bayazıt, Sarı Saltuk'un mezarı başına güzel bir türbe yaptırmıştır. Danube'nin kuzeyine doğru yapılan tüm gezilerde, bütün sultanlar, bu türbeyi ziyaret etmişlerdir. Sarı Saltuk Dede'nin mezarı, İslâm mimarisinin en eski örneklerinden biri olup, Babadağ'da, Dobruca'nın en eski Türk kenti kabul edilmektedir ve aynı zamanda halkının yayılmasının kişileşmesidir, diyor.*¹¹

Evliya Çelebi; *Sultan II. Bayezid oraya bir cami, bir minare, bir medrese ve de bir han yaptırmıştır. Rumeli'deki 11 tekkeden en büyüğü ve en zengini Saltuk Baba Tekkesidir. Sultan Beyazid, Muhammed Buhari Sarı Saltuk Sultan adına bölgedeki geniş arazileri, bağ ve bahçeleri vakıf etmiştir, demektedir.*¹²

Şerif Hızır'ın oğlu İsmail Saltuk, 1297 yılında vefat edince, Gazi Erenler'in başına oğlu Halil Ece Saltuk geçti.

1299 yılında Tatarlar bölgeye saldırdılar. Kanlı çarpışmalar sonrası Saltuknâme'nin belirttiği gibi *küffar galebe çaldı*. İsmail Saltuk'un Dobruca'ya götürdüğü Çepniler ve Altın Ordu Hanı Nogay'ın ordusu yenildiler. Çepnilerin bir bölümü kuzeydeki Moldovya'ya kaçtılar. Orada zamanla asimile olup Hristiyanlaştılar. Bunlar, *Gagavuz Türkleridir*.

Sarı Saltuk'un torunu Halil Ece Saltuk, öldürülen Altın Ordu Hanı Nogay'ın eşi Çiçek Hatun ve oğlu Türi'yi de yanına alarak, Çanakkale Boğazı'ndan 1299 yılında Anadolu'ya geçti. Daha sonra Osmanlı'ya katıldı.

Saltuknâme'de:

"Sultan Sarı Saltuk'un bir ak destarı vardı. Onu Osman Gazi'ye verdi. Ve bir asa ile bir hameyil hatm-i musaf(muskalık) verdi. Beline kuşak bağladı, Osman Gazi'yi ahiret evladı kabul etti. Onun sırtını sıvazladı ve bütün gazi erenleri onu desteklemeye çağırırdı. Osman Şerif'ten (Sarı Saltuk) izin alıp evine geldi. Gördü ki, Sultandan mektup gelmiş. Osman onu açtı, okuyamadılar. Bir Danişmend (bilgin) konuk gelmişti. Mektubu ona okuttular. Anlaşıldı ki, Sultan kendine nâme gönderip davet etmiş. Buna çok sevindiler. O musafı da Danişmend'e okuttular.

Osman, Danişmend'e sordu:

- Bu nasıl sözlendir ki, insana hoş gelir?

Danişmend:

- Ulu Tanrı'nın sözlere dir. Gökten Cebrail ile elçisine gönderildi, dedi.

Osman, çok sevindi. Şerif'e dua etti. O gece bu müjdeli haberden dolayı da Danişmend'e güzel yemekler yedirdiler.

Osman, mushafı duvara asıp, karşısında el bağlayıp, sabaha dek ayakta durdu. Saygılar gösterdi. Seher açıldığında bir ara kulağına:

- Ya Osman! Sen bizim sözlere imizi saygın gördün. Biz de seni ve soyunu kutlu kıldık, diye bir ses geldi. Osman bu sesi işitince gözü, gönlü sevinçle doldu. Atasını esenledikten sonra atına binip, Sultan Sarı Saltuk katına geldi. Sultan Sarı Saltuk, ona kuşak bağladı. Beline kılıç taktı. Osman, diğer beylerden sona kaldığı için çok üzüldü.

Sultan Sarı Saltuk ona dedi ki:

- Sana kendi kılıcımı kuşattım.

Beyler otururken bir derviş içeri girdi. Elinde bir taç vardı. Sultan Sarı Saltuk'un önüne koydu. O beyler gülüştüler. Derviş tacı hemen Osman'a giydirdi. Osman onun elini öptü.

Derviş:

- Berhudar ol, sonun gür ola, arta, eksilmeye, dedi.

Osman, Sultan'ın izniyle ayrılıp makamına gitti. O derviş yolda Osman'a geri geldi. Osman ona sordu:

- Siz kimsiniz?

Derviş:

- Rum'un bekçisi Hacı Bektaş-i Horasani'yem, dedi.

Osman, hemen evliyalardan sultanının elini öptü. Gidip Şerif'in destarını bir ağaca bağlayıp bayrak yaptı. Uğur gördü."¹³

Sarı Saltuk da, Hacı Bektaş Veli de Osman Gazi'nin çağdaşı değiller. Osman Gazi 1258 tarihinde dünyaya geldi. Şerif Hızır 1265; Hacı Bektaş Veli 1271 tarihinde vefat etti. Saltuknâme'nin derleyicisi Ebul Hayr Rum, burada Sarı Saltuk'la torununu karıştırıyor. Osman'a destarını veren, onun beline kuşak bağlayan Sarı Saltuk'un torunu Seyyit Halil Ece Saltuk'tur.

Osman Bey (Bir çok yabancı kaynağa göre Otman'dır), Ali soyundan gelen Seyyit Edeb Ali'nin kızı ile evlenince, Baba İshak isyanından sonra Batı Anadolu'ya göç eden Alevi Türkmenler, Osmanlı'nın çevresinde toplanmaya başladılar.

Halil Ece Saltuk'un Osmanlı içindeki yeri, Kemal Tahir'in *Devlet Ana* adlı romanında şöyle tarif edilmektedir: Osman Bey orta yerde; sağında Turgut Alp, Saltuk Alp, Karamürsel ve Sülemiş Ağa otururlardı. Solunda ise, Ahi Hasan Efendi, Yahşi İmam, Ak Timur, Kara Tekin, Akbaş Mahmut, Yiğit Paşa, Emir Sultan, Mevlana Hızır, Kadı Bey, Çoban Mirza, Yorgun Ata, yeşil sarığı ile Seyyit Ahmet, Karatay, Kangal Mihman, Çandarlı Halil ve Akbıyık otururlardı.¹⁴

Halil Ece Saltuk, 1331 yılında İznik'te vefat etti. İznik'teki türbe ona aittir. Halil Ece Saltuk vefat edince, gazi erenlerin başına onun oğlu Yakup Ece Saltuk geçti. 1357 Yılında Türkler Rumeli'ye geçerken, Yakup Ece Saltuk da gazi erenleri ile birlikte Rumeli'ye geçti. Babaeski'ye yerleşti. Orada bir dergâh kurdu. Her gaza, her savaş sonrası ganimetlerle Babaeski'ye döndü. 1363 yılında Edirne alındığında, Yakup Ece Saltuk, oğulları İbrahim, İsmail ve Alp Erenleri İlyas ve İshak'la kendine bağlı birliklerin başında bulunuyordu.

1366 yılında Edirne başkent yapıldığında Yakup Ece Saltuk, babasının Osman Gazi'ye yaptığı gibi I. Murat Gazi'ye törenle *Ahi Kuşağı* bağlayıp, ona destur verdi. Sirtını sıvazlayıp, tüm erenleri onu desteklemeye çağırdı.

Velayetnâme:

"Sarı Saltuk, Rum ülkesinde çok kerametler gösterip, yıllardan sonra Hacı Bektaş Dergâhı'na gelir. Çelebiler konuşan öküzü Sarı Saltuk'a kurban keserler.

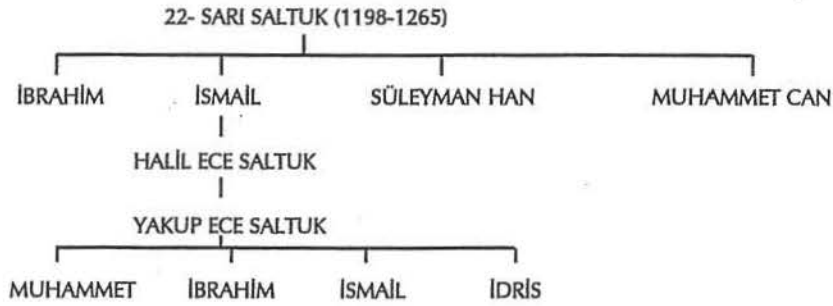
Hünkâr'ın dergâhında bir çift öküz vardı. Eçek adlı bir çiftçi bu öküzlere iyi bakardı. Yıllar sonra birgün celallenip bu öküzlerden birine üvendire ile dürttü. Öküz dile gelip: 'Eçek, evvelce hizmetimde kusur bulmazdın, beni hoş tutardın, şimdi kocadım diye beni üvendire ile kanatırsın. Yarın sabah Sarı Saltuk gelecek, beni ona kurban edecekler, sen de benden kurtulacaksın.' der.

Çiftçi Eçek koşarak bunu Çelebilere anlatır.

Ertesi gün Çelebilerle dervişler, Sarı Saltuk'u Aksaray yolunda beklerler. Uzun bekleyişten sonra dönerler ki, Sarı Saltuk gelip dergâha oturmuş. Meğer o Kırşehir'den, Çorlu yolundan gelmiştir. Karahöyük Deresi'ne gelince, dervişlerine taş toplatıp, bir araya yığmış ve burada bizim bir nişanımız olsun demiş ve o çakıl höyüğü hâlâ durur.

Yakup Ece Saltuk, Rumeli'deki savaşlara, sağ yanında İshak ve İlyas gaziler; sol yanında oğulları İsmail ve İbrahim gazilerle katılıyordu. Büyük oğlu Muhammed Saltuk ise, Babaeski'deki dergâhın başında kalıp, *dedelik* yapıyordu.

Velayetnâme'ye göre Sarı Saltuk, Babaeski'deki dergâhında hasta yatarken: "Ben ölünce bana muhip olanlarınız birer tabut yaptırın, koyup gitsin, birbirinizle çekişmeyin, ben hepinizin tabutunda bulunurum." diye vasiyet etti. Hepsi birer tabut yapıp gitti. Sarı Saltuk her tabutta göründü, hepsi de sevindi.

Yakup Ece Saltuk, 1370'li yıllarda vefat etti. Babaeski'deki dergâha gömüldü. Ama şimdilerde dergâhtan da, türbeden de iz bulunamıyor.

Yakup Ece Saltuk, vefat ettikten sonra Saltukname'ye göre Gazi Erenlere büyük oğlu Muhammet komuta etmeye başladı.

Osmanlı, Rumeli'de tutunabilmek için aldığı yerleri, Türkmenler arasında sevilen dedelere, babalara veriyordu. Anadolu'dan gelen veya getirilen Yörükleri de

onların çevresine yerleştiriyordu. *Saltuk Baba, Kızıl Deli, Otman Baba, Akyazılı Sultan Baba, Demir Baba* ocak ve türbeleri, onlara vakıf edilen araziler, bunun en bariz örnekleridir.

Aşağıdaki türbeler, Yakup Ece Saltuk'un dört oğlu ile iki komutanına aittir. Ancak tümü de *Saltuk Baba* olarak anıldığı için, hangisinin hangi oğluna ve komutanına ait olduğu anlaşılmıyor.

1. Kosova-İpek'teki Saltuk Baba Türbesi
2. Makedonya-Ohri'deki Sarı Saltuk Türbesi
3. Bulgaristan-Varna-Kaligra'daki Sarı Saltuk Türbesi
4. Blagay'daki Sarı Saltuk Türbesi
5. Arnavutluk-Kruxa'daki Sarı Saltuk Türbesi
6. Kosova-Prizren'deki Sarı Saltuk Türbesi.

Osmanlı kayıtlarına göre Trakya ve Rumeli'nde *Saltuk* ve *Saltuklar* adında şu köy ve kasabalar bulunmaktadır:

1. Çirmen Sancağı'na bağlı Ağcakızanlık İlçesi Saltuk Köyü
2. Köstendil Sancağı'na bağlı Radovişte İlçesi Saltuklar Bucağı
3. Paşa Sancağı'na bağlı Dimetka İlçesi Saltuk Köyü
4. Paşa Sancağı'na bağlı Edirne Merkez İlçesi Saltuk Köyü
5. Selanik Sancağı'na bağlı Lankaza Bucağı Saltuk Köyü
6. Rusçuk İlçesi'ne bağlı Saltukçalar Bucağı.

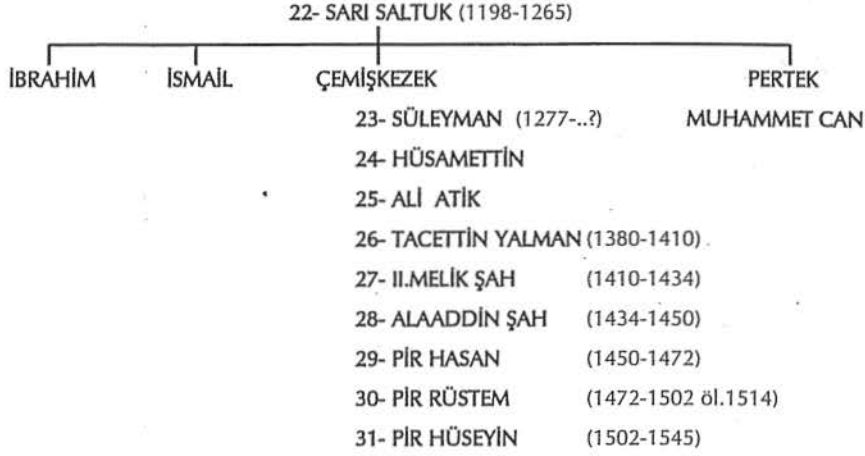
Dersim Saltukluları (Melkişan Beyliği)

Sarı Saltuk'un Dersim'de kalan iki oğlu Seyyit Süleyman Han ile Seyyit Muhammet Can; Çemişkezek'i ele geçirerek *Melkişan Beyliği*'ni kurdular.

Melkişan Beyliği adını, Erzurum Saltuklu beyi Melik Şah Saltuk'tan almaktadır. Kürtçede ismin sonuna gelen *-an* eki, çoğul ekidir. Dersim aşiretlerinin arkasına hep bu çoğul eki gelir. *Haydaran* (Haydaranlar), *Demenan* (Demenanlar), *Ferhatan* (Ferhatlar) gibi. Melkişan, Kürtçe'de *Melik Şah*'ın soyu, *Melikşahlılar* anlamına gelir.

Sarı Saltuk'un oğlu Seyyit Süleyman Han tarafından kurulan beylik, Moğollara bağlandı. Süleyman Han, kardeşi Muhammet Can'ı Pertek Sancağı'na atadı. Çemişkezekle birlikte 32 kale, 12 nahiye ele geçirdiler. Bitlisli Şeref Han: "Bu beylerin soyunun Türk olduğu, adlarından da anlaşılıyor. Çünkü Kürtlerde bu isimler hiç

yoktur. Melkişan Hanedanları'na bağlı 1.000 aile, Safevi Devleti kurulunca onlara katılmış hatta önemli bir bölümü de Şahın muhafız alayına katılmışlar. Bu Melkişiler'in eyaletine İranlılar ve Kürtler, *Kürdistan Eyaleti* diyorlardı."¹⁵

Safevi Devleti kurulunca Şah İsmail, Doğu Anadolu beylerine Seyyit Nur Ali'yi elçi olarak gönderip, kendisine bağlanmalarını istedi. Pir Rüstem Saltuk da Safeviler'e bağlandı. Beyliği de oğlu Pir Hüseyin'e bırakıp bir süre Şah İsmail'in yanında bulundu.

Şeref Han'a göre: "Şah İsmail'in Muhafız Alayı 1.000 kişiden oluşuyordu ve çoğunu Melkişanlılar oluşturuyorlardı. Pir Rüstem daha sonra Irak tarafında bir bölgenin beyliğine atandı. O dönemlerde Şah İsmail aldığı bölgelere Türkmen beylerini atıyordu."¹⁶

Pir Rüstem, Alevi Zaza (Kırmanç) aşiretlerinden;

1. Şavaklar (Halen Çemişkezek'in Komer, Sinsor, Devdrej ve Doğan köyleri ile Pertek'in Celedor, Kurmeş, Titenik, Barav, Demrek gibi köylerinde yaşarlar.)

2. Karaçorlar (*Pertek ve Mazgirt ilçelerinde yaşarlar.*)

3. Kevanlar (*Hozat, Ovacık, Kemah ilçelerinde yaşarlar.*)

4. Şadıllılar (*Bingöl-Kiğı ve Tunceli Mazgirt ilçelerinde yaşarlar.*)

5. Dersimli Çepnilerle Şah İsmail'e katıldı.

Muhafız alayını oluşturan Çemişkezeklilerin aileleri, önceleri Safevilerin başkenti olan Erdebil çevresine yerleşmişlerdi. 1514 Çaldıran yenilgisinden sonra, İran içlerine kayarak, bugünkü Tahran'ın güneydoğusundaki Hare-Varamin Bölgesi'ne yerleştiler.

Pir Rüstem, ileri yaşından dolayı 1510 yılında ülkesi Çemişkezek'e dönerken, Muhafız alayı komutanlığını da akrabalarından Pir Hasan Bey'e bıraktı.

Faik Bulut, İranlı tarihçi Kelimullah'tan şunları aktarıyor:

"İranlı Kürtler, Şah İsmail, Şah Tahmasb ve Şah Abbas dönemlerinde Horasan'a yerleştirildiler. Bu Kürtler'in çoğu 1598 yılında Tahran'ın güneyinde bulunan Hare-Veramin Bölgesi'nden Horasan'a getirildiler. Bu Kürtler 45.000 hane idiler. Daha sonra Nadir Şah, 5.000 haneyi Osmanlı-İran sınırına kaydırıldı. 2.000 hane de Gilan Bölgesi'ne kaydırıldı."¹⁷

Çemişkezekliler diye adlandırılan Alevi Kürt ve Çepniler, Pir Rüstem'in akrabası Pir Ali Han'ın komutasında Şah Abbas'ın 1598 yılındaki Afganistan seferine katıldılar. Bu seferde onların çok savaşkan olduğunu gören Şah Abbas, Horasan'ı Özbekler'den korumak için Melkişanlılar'dan Pir Budak Bey'i kuzey Horasan'daki Kuşan Kenti Emirliği'ne atadı. Pir Budak Bey, kısa zamanda bölgedeki Çepnileri toparlayarak Özbeklere karşı çetin savaşlar verdi. Onları Horasan'dan sürdü. Şah Abbas, kalıcı çözüm için Hare-Veramin Bölgesi'nde yerleşik olan Çemişkezekli 45.000 aileyi Horasan Bölgesi'ne kaydırıldı. Melkişanlı Pir Ali Han'ı bölge valiliğine atadı. Safeviler Pir Ali Han'a *İlhan* unvanı verdiler. Bu unvan, imparatorundan sonra gelen unvandı.

Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Saltuklular

Babasını zorla tahtan indirerek başa geçen Yavuz Sultan Selim, tarihin en büyük Alevi kırımına başladı. İran seferine hazırlanıyordu. Bunun için öncelikle Osmanlı ulemasını Alevilere karşı propaganda ile görevlendirdi. Şeyhülislam Kemalpaşazade, bir fetva çıkararak, *Şiiilerin mallarının helal, nikahlarının geçersiz, katlinin caiz olduğunu, Şii ile yapılan savaşın, öteki din düşmanları ile yapılanlar gibi cihad sayıldığını*, ilan etti. Yavuz Selim, bütün ülkeye buyruklar göndererek, Kızılbaş olanların deftere yazılmasını ve kendine bildirilmesini istedi.

Şah İsmail ile savaşırken cephe gerisinde tehlikeli unsur bırakmamak adına binlerce Alevi'yi katletti.

Yavuz Selim, Çaldıran Seferi'nde Erzincan'a vardığı sırada, Akkoyunlu Ferahşat Bey de 200 atlısı ile Yavuz Selim'e katıldı. Ferahşat Bey, o sıralarda Bayburt'un Pulur köyünde oturuyordu. Yavuz, Çaldıran'a gelir gelmez yorgun askerlerini dinlendirmeden savaşa tutuştu. Çünkü tüm önlemlerine rağmen ordunun içinde gizlenmiş Alevilerin olabileceği ve zaman kazanırlarsa Şah İsmail'in safına geçebilecekleri endişesini taşıyordu. Savaşı, Türkmenlerin kılıç ve oklarına karşın, Yeniçeri'nin top ve tüfekleriyle kazandı.

Erzincan eski valisi Ali Kemali:

Yavuz Selim Karabağ'da iken, Bıyıklı Mehmet Bey ile İdris'i Bitlis'i, o yıl kurban bayramında çevredeki Kızılbaş kent ve kasabalarına saldırarak, onların kellerinden minareler yaptılar. Kemah Kalesi'ndeki Kızılbaşlar, bu büyük ordu karşısında, kurtulma umudunu kestiler. İkinci üzeri kale zapt edildi. Beyler ve subaylar kılıçtan geçirildi. Kadın ve çocuklar tutsak alındı. Yavuz Selim, Kemah'ı Şah İsmail'e vermeye neden olan, beni Selçuk hanedanlarından Hacı Rüstem Bey'i tutsaklar arasından ayırarak, hemen astırmıştır.

Şeref Han:

Şah İsmail Çaldıran'da yenilip kaçınca, Yavuz Sultan, Tebriz'i istila etmek üzere İran'a yürüdü. Pir Rüstem de Merend yakınlarında Yam denilen yerde Yavuz Selim'e katıldı. Yavuz Selim onu görür görmez, torunu ile birlikte orada astırdı. Çünkü evvelce Bayındırlı (Akkoyunlu) Ferahşat, Selim Han'a bir ihbarda bulunmuştu.

Ferahşat: "Hacı Rüstem Bey, 1473 yılında Kemah Kalesi'ni büyük atanıza teslim etmemekte ciddi olarak direndi. Oysa Şah İsmail'in adamlarına savaşız teslim etti." demişti. Bu ihbar, ceberrut ve intikamcı Yavuz Selim Han'ın üzerinde kötü bir etki bıraktı. Rüstem Bey'i görür görmez derhal asılmasını emretti.¹⁸

Yavuz Sultan Selim, İran Seferi'ne çıktığı sırada (1514), Çemişkezek beyi olan Pir Hüseyin Saltuk, Hz. Ali ve İmam Hüseyin'in mezarını ziyaret etmek üzere Irak'a gitmişti. Çaldıran'da Şah İsmail yenilip İran'a kaçınca, Yavuz da bölgede kendisine katılmayan beyleri, aşiret reislerini kılıçtan geçirdi. Pir Rüstem Saltuk'u da sorgulayıp *aman dilemesini*, istedi. Pir Rüstem Saltuk aman dilemeyince, *götürülüp asmalarını* emretti. Genç torunu Artuk Şah dedesini kurtarmak için ileri atılınca, *onun da asılmasını* emretti. Ardından da, *bu soydan kimsenin sağ bırakılmamasını* emredince, Saltuklular soyundan 40 kişi katledildi.

Bayındırlı Ferahşat, Yavuz Selim'e yaptığı hizmetlerin ödülünü aldı. Yavuz Selim ona, Bayburt'a bağlı 14 köy ile Erzincan'a bağlı Radık, Urek, Abge köylerini mülk olarak verdi.

Bitlisli Şeref Han, Pir Rüstem sonrasını şöyle aktarmaktadır:

"Pir Rüstem Saltuk'un oğlu Pir Hüseyin Saltuk, Bağdat'tan dönüp durumu öğrenince, önce Malatya'ya uğradı. Malatya bu tarihte Kölemenlerin elindeydi. Kölemenler'in Malatya beyi Mehmet Bey, görmüş geçirmiş yaşlı bir beydi. Pir Hüseyin

Saltuk, Mısır'a gidip Kölemenlerden yardım istemek veya onlara sığınmak istiyordu. Fakat Malatya'nın ulu beyi, Pir Hüseyin'i uyardı: Osmanlı'nın kudreti, azameti ve diğer sultanlar üzerindeki etkisi sürekli olarak artmaktadır. Oysa Çerkez Sultanları (Kölemenler) gün be gün zayıflıyorlar. Bu gidişle ömürleri de uzun olmayacak. Bu nedenle gidip Sultan Selim'e sığınman daha yerinde olur.

Pir Hüseyin Saltuk, deneyimli, akıllı bu ulu beyi dinledi. Yavuz Selim'in ardı sıra Amasya'ya gitti. Yavuz'un huzuruna çıkıp, babası ve soyunun bir iftiraya kurban gittiğini, çünkü Saltuklular'ın hiç bir zaman Kemah'a hakim olmadıklarını, büyük dedesi Seyyit Hasan ile Akkoyunlu Uzun Hasan'dan bu yana bu aile ile aralarında düşmanlık olduğunu, Ferahşat'ın da bundan dolayı babasına bu iftirayı attığını anlattı.¹⁹

Babasını ve oğlunu astığı halde korkmadan Amasya'ya dek gelen bu cesur, bu delişmen Saltuk'tan hoşlanan Yavuz Selim, Saltukluların Çemişkezek Beyliği'ni geri verdi. Pertek Beyliği ise Kanuni Sultan Süleyman'ın fermanına dek önce Erzincan, sonra Diyarbakır Beylerbeyi olan Bıyıklı Mehmet Bey'de kaldı.

Pir Hüseyin Saltuk, 1515 yılında yeniden Çemişkezek Beyliği'ne kavuştu. 30 yıl beylik yaptı. Saltuklu soyu tesadüfen Bağdat'ta bulunan Pir Hüseyin Saltuk'tan yeniden çoğaldı. Pir Hüseyin, dört evlilik yaptı. On beş oğlu oldu. Bunlar: Keyhüsrev, Rüstem, Muhammed, Halit, Keykavuş, Pervez, Ferruh Şah, Pilten, Yusuf, Yakup, Muhsin, Keykubat, Behlül, Gülabi ve Yalman beylerdir.

Pir Hüseyin Saltuk, ölmeden önce Kanuni'nin fermanı üzerine, tımar ve zemetlerini aşağıdaki şekilde dağıttı:

Sağman Sancak Beyliği

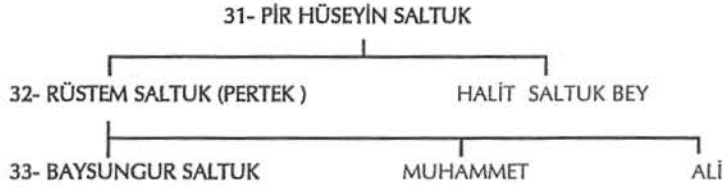
Sağman Sancağı, Pir Hüseyin'in büyük oğlu Keyhüsrev Saltuk Bey'e verildi. Keyhüsrev, kaleyi onarıp yanına bir mescit yaptırdı. Kapısındaki kitabeden 1555 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Sonradan bu mescit camiye çevrilerek yanına bir minare yapılmıştır. Öyle ki, minarenin giriş kapısı caminin dışındadır. Yanında altıgen şeklinde kubbesi olan bir türbe yapılmıştır. Türbenin Keyhüsrev Bey tarafından mı, oğlu Salih Bey tarafından mı, daha sonra mı yapıldığı anlaşılmıyor.

Keyhüsrev Bey'in büyük oğlu Seyyit Kasım, beylik ve toprak istemedi. Kendini tasavvufa verdi. Sazını alıp büyük dedesi Sarı Saltuk'un köyü Ağveren'e yerleşti. Orada Dersim aşiretleri arasında Dedelik yaptı. çok sevilip sayıldı. Halen Tunceli'de yaşayan Saltuklular'ın soyu Seyyit Kasım'dan gelmektedir.

Pertek Sancak Beyliği

Pertek Sancak Beyliği, PİR Hüseyin Saltuk'un oğlu Rüstem Saltuk Bey'e verildi. Rüstem Saltuk, uzun süre beylik yaptıktan sonra ölünce yerine büyük oğlu Baysungur geçti. Pertek'deki Çelebi Camisi 1570 yılında; Baysungur Camisi 1572 yılında Baysungur Saltuk tarafından yapıldı. Kardeşi Halit Saltuk Bey de Halit Bey Zaviyesi'ni yaptırdı.

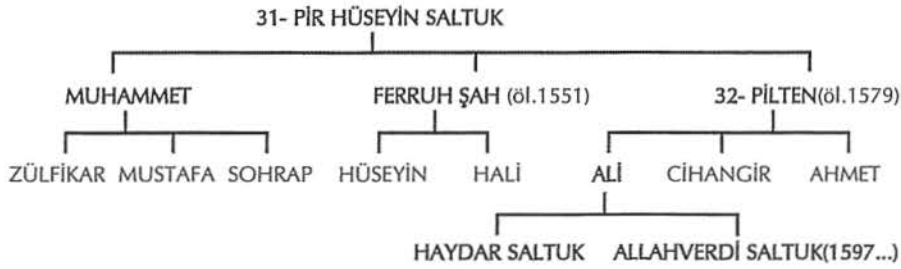
Mecingert (Mazgirt) Sancak Beyliği

PİR Hüseyin'in oğlu Muhammet Saltuk'a verildi. Muhammet Saltuk, bir yıl sonra ölünce, arkasında bıraktığı çocuklar henüz küçük oldukları için sancak beyliği, amcaları olan Ferruh Şah'a verildi. Ferruh Şah Saltuk, bazı kaynaklara göre devlet vergilerine, padişah malına el koyduğu gerekçesiyle ihbar edilince, padişahın gönderdiği ferman üzerine asıldı. Saltuk Uluları'nın anlatımına göre ise, Sünni olan Çarsancak Beyleri, Ferruh Şah Saltuk'u, *Kızılbaşlık faaliyetlerinde bulunuyor*, diye padişaha ihbar ettikleri için Kanuni Sultan Süleyman'ın fermanıyla 1551 yılında asıldı. Henüz küçük olan iki oğlu Hüseyin ve Halil, Çemişkezek sancak beyi olan amcaları Yalman Saltuk'un yanına geldiler. Daha sonra amcaları onlara Ulukale köyünü verdi. Ferruh Şah Saltuk'un çocukları büyüyünce, babalarının kemiklerini getirip Ulukale köyüne defnettiler. Üzerine de bir kümbet yaptılar. Çemişkezek'in Ulukale köyündeki bu türbenin kitabesinde, Emir Ferruh Şah 1551, diye yazmaktadır.

Ferruh Şah'ın idamından sonra, Mecingert Sancağı'nın tamamı Erzurum Beylerbeyi Arnavut Sami Paşa'nın kardeşi Kasım Bey'e verildi. Uzun bir aradan sonra,

Pertek beyi Baysungur Saltuk, Padişah III. Murat'a başvurarak; *Mecingert Sancak beyi Ferruh Şah, kötü gidişi izlemiş, atanızın emri gereğince asılmıştır. Şimdi ise, Padişahlık taahhütleriniz gereğince, Mecingert Sancağı'nın yine bu aileden birine verilmesini dileriz, demiştir.*²⁰

Bu dilek yerine getirilerek, Mecingert Sancağı tekrar Saltuklar'dan Pilten Saltuk Bey'e verildi. 1578 Yılında Serdar Mustafa Paşa komutasında katıldığı Şirvan Seferi'nden dönen Pilten Saltuk, haberi alınca, komutanından izin alarak yola çıktı. Ne var ki, Tercan'a varınca orada hastalanarak öldü. Mecingert Sancağı, Serdar Mustafa Paşa'nın aracılığı ve III. Murat'ın emri gereğince, Pilten Saltuk Bey'in büyük oğlu Ali Saltuk'a verildi. Kardeşleri Cihangir ve Kel Ahmet beylere de tımar verildi. Ali Saltuk, kısa süre sonra ölünce beylik büyük oğlu Haydar'a verildi. Haydar'da ölünce, beylik kardeşi Allah Verdi Saltuk'a verildi.

Çemişkezek Sancak Beyliği

Pir Hüseyin Saltuk, takriben 1545 yılında ölünce, Çemişkezek Sancak Beyliği'nin başına Yalman Saltuk geçti. Sonra oğlu Yakup Bahadır Han başa geçti.

31- PİR HÜSEYİN SALTUK

32- YALMAN SALTUK

33- YAKUP BAHADIR HAN (1597...)

Saltuklular döneminde Çemişkezek'te birçok cami, hamam, türbe ve köprü yapılmıştır. Yalmaniye Camisi, 14. yy sonlarında Tacettin Yalman zamanında medrese olarak yapılmıştır. Ancak daha sonraları camiye dönüştürülmüştür. İlaveler çok bariz olarak görülmektedir. Özgün olan taç kapı ise, günümüze dek gelebilmiştir. Çevresindeki kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla medrese bir külliye şeklinde yapılmıştır.

Süleyman Bey Medresesi, Hüsametdin Ali Zaviyesi de Saltuklular döneminde yapılmıştır. 1472 yılında yapılan Uzun Hasan Türbesi günümüze kadar gelmektedir. (1478 yılında ölen Akkoyunlu Uzun Hasan değildir. Seyyit Hasan, Uzun Hasan adıyla anıldığı için kapıdaki yazıtta da böyle yazılmaktadır).

Hamam-ı Atik, ilk olarak Pir Ali Atik tarafından 1300'lü yıllarda yapılmış, ancak kapısındaki yazıttan anlaşıldığı kadarıyla, 16. yy sonlarında Yakup Bahadır Han tarafından yeniden yaptırılmıştır. Daha sonraları ise Hacı Ali Ağa tarafından onarılmıştır.

Pir Hüseyin'den çoğalan Saltuklular, 1613 yılına dek Dersim'de beylik yaptı. 1613 yılında, Çemişkezek merkezli, Sağman, Pertek, Mecingert (Mazgirt) beylikleri, Saltuklular'ın elinden alındı. Saltuklular guruplar halinde batıya sürüldüler. Seyyit Kasım ve onun soyu daha önceden kuzeye, dağlık bölgeye yerleştiği için sürgünden kurtuldu.

Tuncelili Saltuklar'ın soyağacının tamamını, *Alevi Türkmen Tarihi ve Saltuklular* adlı kitabımda verdiğim için burada yeniden vermeyeceğim.

Saltuklular bugün;

Tunceli-Hozat-Karaca ve Kalecik köyleri; Tunceli-Çemişkezek-Akirek Köyü; Tunceli-merkez-Heç ve Bornek köyleri; Tunceli-Pülümür-Göbürge Köyü; Tunceli-Mazgirt-İsmaili Köyü; Malatya-Darende-Ağılbaşı Beldesi; Sivas-Zara-Zoğallı Köyü; Sivas-Ulaş-Ezeltere Köyü; Sivas-İmranlı-Kacar Köyü; Amasya-Merzifon İlçesi; Tokat-merkez-Saltuk Köyü; Muğla-Ortaca İlçesi; Zonguldak-Çaycuma-Saltukova Beldesi; Kastamonu-Araç-Saltuk Köyü; Afyon-Merkez-Saltık Köyü; Kocaeli-Kandıra-Saltuklar Köyü; Nevşehir-Hacıbektaş-Topayın Köyü; Ankara-Kalecik-Avşar Köyü;

Denizli-merkez-Çakmak Köyü; Adana-Ceyhan İlçesi; Ayrıca son zamanlardaki kentleşme ile birlikte Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Elazığ, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kırıkkale, Konya, Mersin, Manisa ve Almanya'da halen Saltuklular yaşamaktadırlar.

DİPNOTLAR

- 1 İmam Hüseyin'in soyundan gelenlere Seyyit; İmam Hasan'ın soyundan gelenlere Şerif denir.
- 2 Gilan; Elburuz Dağları'nın güneyinde ve batısında, Tahran-Tebriz Kentleri arasında bulunan, önemli tarım alanlarına, yayla ve meralara sahip bir bölgedir. Batı sınırı Kızılızüm Irmağı'na dayanır. Doğuda Nemak Gölü ve Tahran'a dek uzanır. Gilanlılar, Dahil Bölgesi'nde oturan kendi hükümdarları tarafından yönetilirdi. Hükümdarlık her zaman babadan oğula geçmiyordu. Bazen başka kabilelerden de hükümdar seçilebilirdi. Bu hükümdarlar, Sasani İmparatorluğu'na bağlıydılar. Deylemistan; Hazar Denizi'nin güneyinde ve Elburuz Sıra Dağları'nın kuzeyinde kalan bölgedir. Elburuz Dağları, aşılması zor, yüksek ve sarp dağlardır. İran'la bölge arasında doğal bir set oluştururlar. Sasani İmparatorluğu döneminde bölge üç eyalete ayrılırdı: Gilan, Deylemistan ve Tabaristan.
- 3 Vezir Nizam-ül Mülk, 1092 Yılında Nizari İsmailile'rin suikastı ile öldürüldü.
- 4 Prof. Faruk Sümer, *Oğuzlar Tarihi*
- 5 Ord. Prof. Dr. Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*.
- 6 Nejat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi*, s.51-52.
- 7 Ord. Prof. Dr. Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*.
- 8 Velayetname'den Sarı Saltuk ile ilgili bölüm.
- 9 Tedeuz Kowolski, 1.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kurultayına sunulan bildiri.
- 10 Dr. Maria Batça, 1.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kurultayına sunulan bildiri.
- 11 Romanyalı Aurel Decei, 1.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kurultayına sunulan bildiri.
- 12 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 2
- 13 Nejat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi*, s.48.
- 14 Kemal Tahir, *Devlet Ana*, s.130
- 15 Şeref Han, *Şeref Name-Kürt Tarihi*.
- 16 Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*.
- 17 Faik Bulut, *Horasan Kimin Yurdu*, s.186.
- 18 Ali Kemali, *Erzincan Tarihi*.
- 19 Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*.
- 20 Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*.